PRZYNALEŻNOŚĆ DO PARAFII W CZELADZI

Parafia św. Stanisława Biskupa i Męczennika · 1313 – 1821

> *„Ze względu na wierną służbę, wyświadczoną jemu, jak i jego ojcu, i za zgodą swego brata księcia Jerzego, książę Siemowit nadaje rycerzowi Przedsławowi zwanemu Dudek, istniejącą na prawie polskim wieś Przełaja z wszelkimi służebnościami, z których sam książę korzystał.”*
>
> *Pierwsza wzmianka o Przełajce, 25 maja 1313 r. · Codex Diplomaticus Silesiae, t. 16, reg. 3356*

1313 Książę Siemowit nadaje wieś Przełaja rycerzowi Przedsławowi zwanemu Dudek. Nazwa „Prelaja” — stróżowanie jeleni (łac. custodia cervorum) — wskazuje na osadę starą, obciążoną służebnościami.

1420 Wzmiankowany jest właściciel Niklas z Przełaju; toczy się spór o staw i młyn na granicy z Dąbrówką Wielką.

1426–1433 Husyci niszczą pierwszą osadę. Przez sto lat wieś stoi pusta, działa jednak folwark — potwierdza to Liber Retaxationum Jana Długosza.

1598 Działa młyn wodny, dziesięcinę odprowadzono z ról dworskich i chłopskich. Powstaje druga osada Przełajka.

1656 Oddziały szwedzkie niszczą drugą osadę. Wieś pustoszeje na blisko czterdzieści lat.

1687 Andrzej Krecik ze Stanwic funduje i uposaża murowaną kaplicę Niepokalanego Poczęcia NMP przy kościele parafialnym w Czeladzi.

1700 Osiedla się 10 półłanników i 6 zagrodników — początek trzeciej osady Przełajka, istniejącej do dziś.

1722 Ewa Krecikowa z Dembińskich sprzedaje dobra przełajskie hrabiom Henckel von Donnersmarck.

1740 Po wojnach śląskich Przełajka znajduje się w Prusach — do kościoła parafialnego mieszkańcy chodzą odtąd za granicę.

1790 Uwłaszczenie pierwszych osiemnastu gospodarstw chłopskich dekretem hrabiego Lazarusa Henckel von Donnersmarck.

Rzeźba w drewnie przedstawiająca hipotetyczną postać rycerza Przedsława.
aut. Janusz Wędzicha, wł. A. Białas, 2025

Mai 25. b. Urbani. **Bithomie (Beuthen i. Oberschl.). Semovit (richtiger Zemowit), Herzog von Beuthen, schenkt mit Zustimmung seines Bruders Herzog Georg, im Hinblick auf die ihm selbst und seinem verstorbenen Vater durch Predflaw genannt** Dudek geleisteten Dienste demselben sein zu polnischem Rechte gelegenes Dorf Przelaja (Przelaika bei Beuthen) mit dessen ganzer Nutzung unter Verpflichtung zum Dienste nach der Sitte seines Landes. Z.: des Herzogs Getreue Peter v. Panow, Maticha, Martin v. Ozegaw (Orzegow), Andreas v. Swentochlowicz (Swientochlowitz), vicarius ministerialis und Peter herzoglicher Hofnotar. Abschrift des XVII. Jahrh. in Märkers Privilegienbuch f. 292 (Bresl. Staatsarch. D 331). [3356]

Regest nadania Przełajki z 25 maja 1313 roku.
Codex Diplomaticus Silesiae, t. 16, reg. 3356 — domena publiczna

Husycki wóz bojowy — tabor (wagenburg) — na rycinie z 1437 roku.
domena publiczna, Österreichische Nationalbibliothek

ZIEMIA I WŁADZA

Właściciele Przełajki i przynależność państwowa · 1313 – 1881

„Ewa Krecikowa z Dembińskich, dziedziczka dóbr wsi Przełajka, sprzedaje dobra przełajskie rodzinie hrabiów Henckel von Donnersmarck, która włącza je do swoich dóbr siemianowickich.”

1722 rok · *bonorum villae Przełayka heredissa*

WŁAŚCICIELE WSI I FOLWARKU

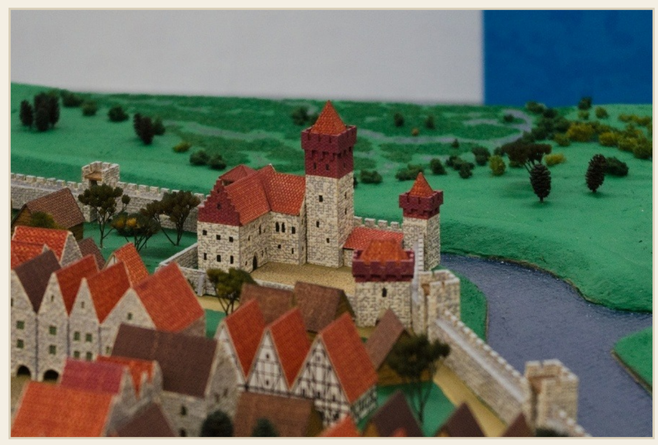
1313	Przedsław zwany Dudek, rycerz księcia Siemowita
PRZED 1420	Jeszke Przełajski
1420	Niklas z Przełaju
1456	Mikołaj Przeleyski
1460	Jan Przełajski, syn Mikołaja
1532	Jan Twardawski
1619	Adam Starzyński
1625	Andrzej Borkowski „z Borku a z Przełaju”
1634	Jan Borkowski „z Borku a na Przełajcze”
1655	Andrzej Krecik „ze Stanwic a z Mokrego”
1694	Jan Kamieński — dzierżawa do 1697 roku
1697	Józef Konstanty Krecik ze Stanwic
1716	Jan Jerzy Krecik ze Stanwic
PO 1716	Ewa Krecikowa z Dembińskich, wdowa
1722	Hrabiowie Henckel von Donnersmarck
1881	Zjednoczone Huty „Królewska i Laura”, Berlin

PRZYNALEŻNOŚĆ PAŃSTWOWA

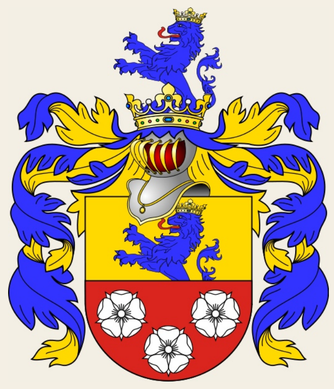
OK. 890–906	Państwo wielkomorawskie
OK. 906–990	Czechy
OK. 990–1335	Polska Piastów
1289–1526	Królestwo Czech; od 1348 w Świętym Cesarstwie Rzymskim
1526–1740	Austria
1740–1922	Prusy, następnie Niemcy
OD 1922	Polska, z przerwą w latach okupacji

Bytomskie państwo stanowe na mapie Friedricha Bernharda Wernhera, XVIII w.
Silesia in Compendio, Biblioteka Cyfrowa — domena publiczna

Makieta zamku w Bytomiu z przełomu XV i XVI wieku.
fot. Adrian Tync, CC BY-SA 4.0

Herb rodziny Henckel von Donnersmarck.
Wikimedia Commons — domena publiczna

BYTOMSKIE PAŃSTWO STANOWE

Na mapie Friedricha Bernharda Wernhera · XVIII wiek

Państwo stanowe — niem. Standesherrschaft — to wydzielony obszar, którego właściciel sprawował uprawnienia zwykle zastrzeżone dla księcia: sądownictwo, pobór danin i nadawanie przywilejów. Przełajka należała do dóbr bytomskich, które Donnersmarckowie objęli w zastaw w 1623 roku, a jako własność dziedziczną w 1629; status państwa stanowego uzyskały one w roku 1697.

Bytomskie państwo stanowe na mapie Friedricha Bernharda Wernhera.
Silesia in Compendio seu Topographia, Pars I — Biblioteka Cyfrowa, domena publiczna

PIERWSI OSADNICY

Trzecia osada Przełajka · 16 lutego 1700 roku

> *„W roku 1687 Andrzej Krecik ze Stanwic, dziedzic na Przełajce, z wdzięczności za doznane łaski ufundował kaplicę murowaną przy kościele parafialnym w Czeladzi, pod wezwaniem Najświętszej Panny Marii niepokalanie poczętej.”*
>
> *Kronika parafialna ks. Wilhelma Kopca*

Po zniszczeniu drugiej osady przez oddziały szwedzkie wieś stała pusta blisko czterdzieści lat. W latach 1694–1697 Przełajkę dzierżawił Jan Kamieński; osiedlający się chłopi nie płacili dziesięciny i zostali objęci ekskomuniką, którą zdjęto dopiero w roku 1700, gdy Józef Konstanty Krecik zawarł ugodę z proboszczem czeladzkim. Wtedy też spisano gospodarzy trzeciej osady — dziesięciu półłanników i sześciu zagrodników. Część nazwisk znana jest już z roku 1696.

PIERWSI OSADNICY TRZECIEJ OSADY · 16 II 1700

PÓŁŁANNICY

1. Białas Krzysztof
2. Chudy Walenty
3. Janderczyk Błażek
4. Jadwiga Dziurzyna, wdowa
5. Janderczyk Maciek
6. Pustki Janderczykowskie
7. Bieńkowska rola
8. Pan Dąbrowski z Rasmusowskiej roli
9. Duś Jan z panem Dąbrowskim z Grzegorzowskiej roli
10. Knap Szymon z panem Dąbrowskim z Grzegorzowskiej roli

ZAGRODNICY

1. Mruk Krzysztof
2. Wilczak Wojciech
3. Krajuszek Wojciech
4. Szymica Paweł
5. Błądzik Jendrzej
6. Węgrzyn Błażej

PÓŹNIEJSZE ŚWIADECTWA GOSPODARCZE

1726	Powstaje fryszerka, czynna do około 1850 roku.
1780	Wzmianka o istnieniu młyna wodnego w Przełajce.
1790	Uwłaszczenie pierwszych osiemnastu gospodarstw chłopskich.

PIERWSZE KSIĘGI GRUNTOWE · 4 MARCA 1790

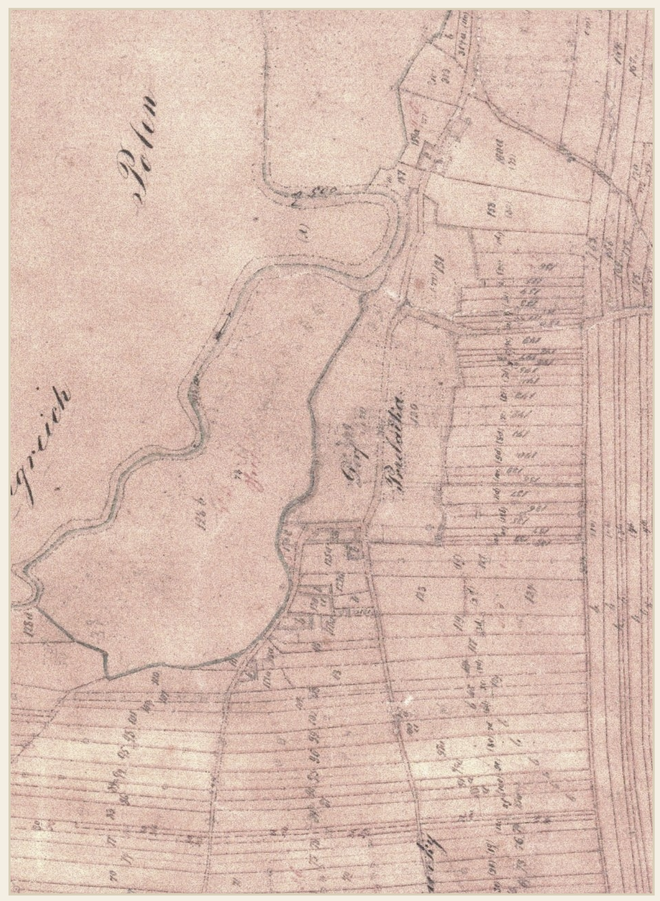
1/1	Szymon Wilczok
1/2	Mateusz Korfanty
1/3	Ludwik Wanot
1/4	Jonek Brodzich
1/5	Wojtek Kołodziej
1/6	Wojtek Kucia
1/7	Walek Gajdzik
1/8	Michał Wicik
1/9	Błażek i Marcin Kołodziej
1/10	Jonek Krajuszek
1/11	Wojtek Szewioła i Lorenc Kołodziej
1/12	Walenty Stalmach
1/13	Klimek Krajuszek i żona Teresa
1/14	Maciek Pytlik
1/15	Franciszek Kilka
1/16	Paweł Kaliwoda
1/17	Szymon Molka
1/18	Stanisław Gryzok i Jonek Gryzok

Nazwa „Prelaja” oznacza stróżowanie jeleni — łac. custodia cervorum.
fot. vladimircech, CC0

Miejsce stawu i młyna na granicy Przełajki i Dąbrówki Wielkiej.
fot. A. Białas, 1972

Mapa Przełajki z 1823 roku — pełny arkusz na planszy 5.
wł. Urząd Miasta Siemianowice Śląskie, kopia A. Białas — za zgodą

MAPY PRZEŁAJKI Z 1823 ROKU

Wieś oraz Kuźnica – Hammer

Arkusze z 1823 roku pokazują Przełajkę w trzydzieści lat po uwłaszczeniu pierwszych osiemnastu gospodarstw: układ pól, bieg Brynicy wyznaczającej granicę państwową oraz osobny obszar kuźnicy, dla którego założono własną księgę wieczystą. Oryginały zorientowano południem do góry; tutaj obrócono je o ćwierć obrotu w prawo, więc północ jest po lewej stronie planszy, południe po prawej, wschód u góry, zachód u dołu.

Wieś Przełajka.
wł. Urząd Miasta Siemianowice Śląskie, kopia A. Białas — za zgodą

Kuźnica — Hammer.
wł. Urząd Miasta Siemianowice Śląskie, kopia A. Białas — za zgodą

DZIESIĘCINA I KAPLICA

Powinności wobec parafii czeladzkiej · 1598 – 1821

„Na utrzymanie osobnego kapelana w tej kaplicy Krecik przeznaczył dziesięcinę z folwarku przełajskiego, a dnia 10 III 1689 r. przeznacza z lasu przełajskiego każdorocznie drzewa siągów 10 dla kapelana tejże kaplicy. Ponadto wyznaczył w roku 1692 odsetki z kapitału w wysokości 250 zł na utrzymanie tej kaplicy.”

Kronika parafialna ks. Wilhelma Kopca

1598 Dziesięcinę odprowadzano z ról dworskich i chłopskich — świadectwo odradzającej się drugiej osady.

1687 Andrzej Krecik funduje kaplicę Niepokalanego Poczęcia NMP przy kościele parafialnym. Poświęcenia dokonał 8 grudnia dziekan bytomski, ks. Mikołaj Jezierkowicz.

1689 Dziesięcina z folwarku przełajskiego zostaje przeznaczona na utrzymanie kapelana, wraz z dziesięcioma sągami drewna rocznie z lasu przełajskiego.

1692 Krecik zapisuje odsetki z kapitału 250 złotych na utrzymanie kaplicy.

1694–1700 Osiedlający się chłopi nie płacą dziesięciny i zostają objęci ekskomuniką. Zdjęto ją dopiero po ugodzie Józefa Konstantego Krecika z proboszczem czeladzkim.

1740 Po wojnach śląskich granica państwowa oddziela wieś od kościoła — na Mszę chodzi się odtąd za granicę.

1821 Przełajkę wyłączono z parafii czeladzkiej i przyłączono do parafii świętego Michała Archanioła w Michałkowicach.

Makieta Czeladzi z kościołem parafialnym i rynkiem; przy tym kościele stanęła kaplica ufundowana przez Krecika.
wł. Muzeum Saturna w Czeladzi

Tabella wysiewu zbioru wymłotu Expensy i Przedaży z boża z gruntow Plebanskich.

	Wysiew		Zbior		Omłot		Expens		Przedaż		Cena	Summa	
	Korce	Cwierc	Korce	Cwierc	Korce	Cwierc	Korce	Cwierc	Korce	Cwierc	Złote	Złot	Groszy
Zyta	50	-	115	-	115	-	80	-	35	-	8	280	-
Pszenice	3	-	6	-	6	-	6	-	-	-	-	-	-
Jęczmienia	10	-	16	-	26	-	20	-	6	-	6	36	-
Owsa	20	-	40	-	50	-	40	-	10	-	4	40	-
Grochu	2	-	4	-	4	-	4	-	-	-	-	-	-
Prosa	-	2	8	-	8	-	4	2	3	2	10	35	-
Tatarki	5	-	10	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-

Summa za Zboże Złot 391

Dziesięciny Wytyczne

1. Dworska Przełayska wozi się swemi kommissia złote
folwark Plebanski wartuie - - 100
2. Od Kuznikow Przełayskich zamie zwozona ~~na~~ 30

Tabela wysiewu, zbioru i wymłotu z gruntów plebańskich — pełny zapis i odczyt na planszy 7.
za: W. Konopelska, Echo Czeladzi, wrzesień 2012

W roku 1821 Przełajkę wyłączono z parafii czeladzkiej i przyłączono do parafii świętego Michała Archanioła w Michałkowicach. Samodzielna kuracja pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny powstała tu w roku 1951.

TABELA DZIESIĘCIN

Wysiew, zbiór i wymłot z gruntów plebańskich

Dokument z akt parafii czeladzkiej zestawia dla każdego zboża wysiew, zbiór w kopach, wymłot, wydatek własny oraz przedaż wraz z ceną i sumą złotych. Pod tabelą zapisano dziesięciny wytyczne — powinności dworu przełajskiego i tamtejszych kuźników wobec folwarku plebańskiego.

Tabella wysiewu, zbioru, wymłotu Expensy y Przedaży z boża z gruntow Plebanskich.

	Wysiew		Zbior		Omłot		Expens z wyliczeń		Przedaż		Cena	Summa złote	
	korce	ćwierć	kopy	snopy	korce	ćwierć	kopy	ćwierć	korce	ćwierć	złote	złot	prze
Zyta	50	-	115	-	115	-	80	-	35	-	8	280	-
Pszenice	3	-	6	-	6	-	6	-	-	-	-	-	-
Jęczmienia	10	-	16	-	26	-	20	-	6	-	6	36	-
Owsa	20	-	40	-	50	-	40	-	10	-	4	40	-
Grochu	2	-	4	-	4	-	4	-	-	-	-	-	-
Prosa	-	2	8	-	8	-	4	2	3	2	10	35	-
Tatarki	5	-	10	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-

Summa za zboże złote 391

Dziesięciny Wytyczne

1. Dworska Przełayska wozi się swemi konmi na złote folwark Plebanski wartuie . . 100
2. Od Kuznikow Przełayskich zamie zwozona ~~ma~~ 30

Oryginał zapisu w aktach parafii czeladzkiej.
za: W. Konopelska, Echo Czeladzi, wrzesień 2012

TABELLA WYSIEWU, ZBIORU, WYMŁOTU, EXPENSY Y PRZEDAŻY Z ZBOŻA Z GRUNTÓW PLEBAŃSKICH

	Wysiew	Zbiór	Omłot	Ekspens	Przedaż	Cena	Summa
Żyto	50	115	115	80	35	8	280
Pszenica	3	6	6	6	—	—	—
Jęczmień	10	16	26	20	6	6	36
Owies	20	40	50	40	10	4	40
Groch	2	4	4	4	—	—	—
Proso	2	8	8	4	3	10	35
Tatarka	5	10	10	—	—	—	—

Summa za zboże — **391 złotych**

DZIESIĘCINY WYTYCZNE

1. Dworska przełajska — wożona własnymi końmi na folwark plebański — **100 zł**
2. Od kuźników przełajskich — zwożona przez nich samych — **30 zł**